

THE FANTASTIC FAIRY-TALE

Elena-Andreea Rusu

PhD Student, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: The fairytale expresses the desire of the ordinary man to live in an ideal, perfect society, in which good always defeats evil, because, despite the fantastic that impregnates him all the way, the fairytale reveals, after all, the major problems, the same as ever of human existence.

Keywords: fairytale, fantastic, good, evil, society.

Numit și „poveste”, basmul fantastic sau propriu – zis reprezintă, din punct de vedere literar, cea mai importantă și mai valoroasă categorie de basm.

Potrivit cercetărilor lui Corneliu Bărbulescu, repertoriul internațional de basme fantastice cuprinde 741 de subiecte – tip, iar aproximativ 270 dintre acestea sunt prezente în folclorul românesc, din care doar 140 se regăsesc și la alte popoare, 130 fiind specifice doar românilor¹. Basmul fantastic zugrăvește o lume cu totul deosebită decât cea reală, supranaturalul și fantasticul mergând mână în mână, în mod obișnuit.

El exprimă dorința omului de rând de a trăi într-o societate ideală, perfectă, în care binele învinge întotdeauna răul, deoarece, în ciuda fantasticului care îl impregnează la tot pasul, basmul evidențiază, la urma urmei, problemele majore, aceleași dintotdeauna, ale existenței umane.

În basm personajele sunt, în mare, de două feluri, pozitive și negative, la fel cum, în lumea reală, oamenii se împart în buni și răi. Eroii pozitivi ai basmului au calități fizice și morale perfecte, în final fiind răsplătiți cu obținerea perechii ideale și, chiar, al unui tron împărătesc. Spre deosebire de aceștia, personajele negative, având caractere totalmente opuse celor ale eroilor, sunt întotdeauna pedepsite, plătind, uneori, cu capul cutezanța lor de a încerca să strice ordinea firească a lucrurilor.

Deși, la prima vedere, poate părea ciudat, în basm, realul se împletește foarte bine cu fantasticul, completându-se reciproc unul pe celălalt, în chip normal, natural, fără a produce nicio mirare cititorului sau ascultătorului. Astfel, metamorfozarea personajelor și personificarea obiectelor sau animalelor nu uimește pe nimeni, ele fiind receptate ca ceva firesc, normal.

Acțiunea basmelor fantastice mai vechi (arhaice) au, întotdeauna, o linie ascendentă urmărind eroul încă de la naștere până la ascensiunea lui pe cea mai înaltă clasă socială, începutul și sfârșitul unui basm fiind diametral opuse. Eroul, chiar și atunci când este fiu de împărat, pornește de la cel mai modest stadiu, pentru că, la sfârșitul basmului, să ajungă foarte bogat sau chiar împărat peste o împărăție mare și puternică, primindu-și, astfel, răsplata pentru calitățile lui alese și pentru faptele bune pe care le-a săvârșit: readucerea la casa părintească a fetelor răpite de zmei, eliberarea soarelui furat de pe cer, uciderea balaurului

¹Apud Barbu Teodorescu, Octav Păun, *Folclor literar românesc*, Editura Didactică și pedagogică, București, 1967.

care terorizează un anumit ținut etc. Încheierea basmului cu eroul ajuns împărat, reflecta, de fapt, dorința omului simplu de a vedea în vârful colectivității din care face parte doar pe acele persoane care, într-adevăr, prin caracterul și faptele lor dovedesc că sunt îndrituite să ocupe acest loc de frunte.

Coordonatele acțiunii sunt intenționat nedefinite tocmai pentru a materializa o anumită dorință într-o acțiune nelimitată de niciun fel de granițe spațiale sau temporale. Astfel, putem spune că, în basmele fantastice, acțiunea s-a petrecut „odată”, într-un ținut aflat la distanțe enorme ori la marginea lumii, sau nu s-a petrecut nicicând. Dacă în basmele arhaice, scenele se petrec atât pe tărâmul celălalt, cât și pe tărâmul nostru, la sate, odată cu evoluția societății ele încep să se petreacă, cu precădere, pe tărâmul nostru și, în special, la orașe unde, de obicei, se află curtea împărătească.

Basmele fantastice sunt narațiuni complexe care se desfășoară în mod inegal, în special cele în care eroul, pornind de la periferia societății, ajunge, în cele din urmă, datorită calităților fizice și morale și, nu în ultimul rând, binefacerilor pe care le săvârșește, chiar împărat, adică în postura cea mai de sus. Aceasta se datorează faptului că, acest tip de basme sunt, în general, mai lungi și mai complexe dând, astfel, posibilitatea la combinarea scenelor în modul cel mai imprevizibil. Faptele personajelor principale sunt mai numeroase, mai multe și mai dramatice sunt și luptele dintre Feți-Frumoși și opozanți, metamorfozele se țin lanț, la fel morțile și readucerile la viață a eroilor. În lupta sa pentru triumful binelui și al dreptății, voinicul este ajutat, nu numai de către calul miraculos, prietenul care îi este cel mai credincios și cel mai de folos în drumul pe care îl parcurge, ci și de mai multe alte ființe năzdrăvane.

Acțiunea unui astfel de tip de basm se întinde pe două generații: părinți și copii. Indiferent că sunt capete încoronate sau oameni simpli și nevoiași, părinții au, întotdeauna, doar rolul insignifiant de a deschide acțiunea poveștii, conferindu-i acesteia, în același timp, și o coloratură mai interesantă, mai fascinantă.

Tematica basmelor fantastice, relativ puerilă dar foarte diversificată, este, de multe ori, una realistă și oglindește dorința omului de rând, referitor la cum ar trebui să fie lumea reală, viața pe care o trăiește zi cu zi.

Motivul și scopul acțiunii eroilor sunt evidențiate încă de la începutul basmelor. Pentru realizarea țelului propus (eliminarea răului și reinstaurarea binelui și dreptății; căsătoria cu o Ileana Cosânzeana, fie ea fată de împărat sau de oameni obișnuiți) eroii au de făcut un drum lung și dificil, plin de capcane și obstacole. În drumul lor spre biruință, ei întâlnesc diverși opozanți din lumea reală (mama vitregă, împărați dușmani, frații perfizi etc.) ori din cea fantastică (zmei, balauri, Muma-Pădurii, vrăjitori etc.), dar și diferite ființe năzdrăvane (Flămânzilă, Setilă, Ochilă, animale, insecte ș.a.m.d.), care îi ajută să răzbească în lupta lor cu adversarii și, fără ajutorul cărora, nu ar putea ieși biruitori.

În basmele fantastice, acțiunile personajelor, se succed una pe alta, mereu, în același mod, astfel ajungând să se impună concluzia că, toate basmele de acest fel, au o structură compozițională monolitică. Folcloristul rus, Vladimir I. Propp, a identificat un număr de 31 de funcții ale personajelor². Un basm cuprinde, însă, foarte rar toate aceste 31 de funcții, cel mai frecvent fiind alcătuit dintr-un număr mai limitat de acțiuni. Astfel, se poate spune că modelul structural al basmului fantastic cuprinde cinci secvențe: o situație inițială de echilibru, un eveniment care dereglează echilibrul inițial, o acțiune reparatorie realizată printr-o faptă de vitejie, refacerea echilibrului și răsplata eroului.

Basmele fantastice, având o vechime de mii de ani, de-a lungul vremii au continuat să

² V.I. Propp, *Morfologia basmului*, Editura Univers, București, 1970, p.65.

ființe și au evoluat permanent, în principal, în funcție de epocă și societate.

Astfel, lupta dintre bine și rău, în care cel dintâi triumfă întotdeauna, ca mod de zugrăvire a luptei sociale din viața reală, de zi cu zi, este prezentă atât în cele mai vechi basme indiene, egiptene și nu numai, cât și în cele mai noi, însă acestea au fost adaptate de-a lungul vremii la noile realități sociale și economice. Așadar, basmele mai noi au ca temă, de cele mai multe ori, sărăcia lucie care trebuie, neapărat, înlăturată și înlocuită cu bogăția.

Odată cu evoluția societății, în timpuri mai apropiate de ale noastre, acțiunea basmelor nu mai este deschisă de împărați și împărătese sau pustnici, ci de oameni simpli: un moș și o babă, un pescar sau un fierar, un țaran ori un om sărac etc. Pentru exemplificare, vom recurge la formula inițială din basmul *Zâna apelor*:

„Pe vremile pe când era iobăgia cea grea, trăia un om sărac într-o colibă din pădurea domnească, căci era păzitor la pădurea aceea”³. Dacă în basmele mai vechi, opozanții eroilor erau, în mod preponderent, zmeii, balaurii sau alte monstruoziități, începând cu mijlocul secolului al XIX – lea, în așa-zisele „basmе mai noi”, locul acestora a fost luat de preot, stăpân, boier ș.a.m.d., iar cel al eroilor, chiar de iobag sau slugă:

„Iar Dumnezeu îi ridică de jos și le zise:

- Să știi că boierul în clipa asta a pleznit de năcaz, căci nu te afla în pivniță să te spânzure; de azi încolo nu mai ești iobag, ci domn în casa ta și în scurtă vreme niciun iobag nu va mai fi în lume”⁴.

Tot așa, dacă în basmele arhaice, actanți erau Sfânta Lună, Sfântul Soare, Zorilă, Mieziță sau Murgilă, începând cu evul mediu ei sunt înlocuiți cu Sfânta Miercuri, Sfânta Vineri, Sfânta Duminică sau, chiar, cu Dumnezeu, Sfântul Petru și Fecioara Maria, aceștia din urmă fiind laicizați și făcuți să aibă un contact normal și firesc cu teluricul. Așa se întâmplă și în cazul basmului Tuliman, din care cităm următorul pasaj:

„Tocmai într-o vâlcea, la poalele unui munte înalt, se întâlnește cu o femeie bătrână, bătrâna...

- Bună ziua, mamă!

- Mulțumim dumitale. Da unde te duci?

- La Dumnezeu, să întreb de ce a împietrit pe frate-meu și cum să-l înviez.

- He, he! La Dumnezeu nu te poți duce, că ai păcătuit cu trupul. Dar să-ți dau eu răspunsul.

- Păi cine ești dumneata?

- Eu sunt maica Domnului! Deci ascultă-ncoa...”⁵

Narațiunea basmelor a cunoscut, și ea, inovații încă de la apariția lor. Orice basm, fie el mai vechi ori mai nou, este alcătuit dintr-o serie de scene și motive aflate într-o anumită asociere, care, în timp, a suferit, și ea, anumite variații inovatoare. Dereglarea echilibrului inițial nu mai are loc drept urmare a încălcării unei interdicții de genul celei ale „camerei ascunse”, ci este rezultatul inegalității sociale.

Față de basmele mai vechi, cele de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX au o narațiune mai puțin dezvoltată și cu evenimente mai puține, iar conflictele cu opozanții sunt, de asemenea, nesângeroase și mai puțin dramatice. Acțiunea acestor basme nu se mai petrece pe două târâmurii, ci pe unul singur, târâmul nostru, iar întinderea ei nu mai este biografică, urmărind eroul încă de la naștere până la nunta lui și înscăunarea pe tronul împărătesc, ci este limitată la faza de adult a acestuia care, sărac lipit pământului, nu mai ajunge împărat, ci foarte bogat.

³Colecția *A fost odată ca niciodată*, vol. I, Editura R.S.R., București, 1986, p.158.

⁴Ibidem, p. 167.

⁵Ibidem, pp. 49 – 50.

Modificările, în timp, ale basmelor se datorează și povestitorilor. Aceștia au păstrat clișeul tipic, dar, în același timp, i-au adus și anumite noutăți, astfel ca un basm în forma arhaică nu mai există, el fiind mereu adaptat în funcție de auditori, de ceea ce aceștia doresc și le face plăcere să asculte, și de zone geografice.

Ca limbaj și stil, basmele diferă de la o epocă la alta, datorită evoluției culturii și a condițiilor de trai. Astfel, dacă basmele din antichitate aveau configurația mitologiei păgâne, cele din evul mediu ale mitologiei creștine, basmele din timpurile mai noi au căpătat aspectul prozei fantastice romantice.

Deoarece „narațiunea ca atare e doar o țesătură de elemente generale cu largă valabilitate, o schemă pe care o umple apoi fiecare povestitor talentat cu date luate din experiența lui, care oglindesc frământările contemporaneității și aspectele specifice ținutului”⁶.

Povestitorii populari au avut, întotdeauna, posibilitatea să adapteze basmele la cerințele istorico – sociale contemporane lor, așa că, în noua formă a basmelor pătrund coloraturi noi care îi dau acestuia, în ansamblu, o nouă înfățișare.

Se poate spune că nu există niciun basm căruia fiecare povestitor să nu-i fi imprimat ceva din propria lui personalitate și din mediul social și zonal în care trăiește.

BIBLIOGRAPHY

Colecția *A fost odată ca niciodată*, vol. I, Editura R.S.R., București, 1986.

Bîrlea, Ovidiu, *Antologie de proză populară epică*, Editura pentru literatură, București, 1966.

Propp, V.I., *Morfologia basmului*, Editura Univers, București, 1970.

V.I. Propp, □ Propp, V.I., *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*, Editura Univers, București, 1993.

Teodorescu, Barbu, Păun, Octav, *Folclor literar românesc*, Editura Didactică și pedagogică, București, 1967.

⁶ Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, Editura pentru literatură, București, 1966, p. 56.